

DOI: <https://www.doi.org/10.26565/2220-7929-2023-63-06>
УДК 338.49:796.332](091)(497.223)"189/191"

Дмитро Миколенко

доктор історичних наук, доцент

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Майдан Свободи, 4, 61022, Харків, Україна

Email: dmykolenko@karazin.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3953-6510>

ДО ПИТАННЯ ПРО ВИНИКНЕННЯ ФУТБОЛЬНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ В СОФІЇ НАПРИКІНЦІ ХІХ — НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Одним з основних складників футбольної індустрії нині є її інфраструктура. Велике значення має наявність тренувальних спортивних майданчиків, стадіонів із трибунами для глядачів, спортивних баз, об'єктів торгівлі, музеїв різних спортивних команд і клубів. У Британії такі споруди почали з'являтися ще в першій половині ХІХ ст., на теренах континентальної Західної Європи — у середині 1800-х рр., а в центральній і східній частині Старого світу ще пізніше — на зламі позаминулого й минулого століть. Розвиток футбольної інфраструктури у Софії показовий не лише в контексті історичних процесів у межах окремого міста або країни, а й регіону загалом. На прикладі вказаного населеного пункту простежимо, звідки в Болгарію та в Південно-Східну Європу поширювалися ідеї будівництва відповідних

Як цитувати: Миколенко, Д. До питання про виникнення футбольної інфраструктури в Софії наприкінці ХІХ — на початку ХХ ст. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Історія»*, вип. 63, 2023, с. 117-131. DOI: <https://www.doi.org/10.26565/2220-7929-2023-63-06>

How to cite: Mykolenko, D. On the Issue of the Formation of Football Infrastructure in Sofia in the Late 19th and Early 20th Centuries. *The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series: History*, no. 63, 2023, pp. 117-131. DOI: <https://www.doi.org/10.26565/2220-7929-2023-63-06> (In Ukrainian)

© Миколенко Д., 2023

This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License.

спортивних споруд, як відбувався процес формування й накопичення знань щодо правил їх облаштування та як саме зводили ці будівлі, адже наприкінці XIX — на початку XX ст. у столиці Болгарії були закладені традиції, що визначили розвиток спортивної інфраструктури міста. Ініціатива створення спортивних майданчиків належала болгарським навчальним закладам і товариствам, а фінансували ці проекти коштом членів клубів. Соціальними ж верствами, які відіграли визначальну роль у трансфері знань у галузь спорту, а саме в облаштування майданчиків для гри у футбол, є вітчизняна молодь, котра навчалася за кордоном, а також іноземні вчителі, які працювали в Болгарії. А от основні напрямки дифузії зазначеної інформації брали початок у Швейцарії та Османській імперії. Саме з цих країн столиця балканської держави отримала знання про наявні норми і правила спорудження футбольних полів. Утім, спортивна інфраструктура у Софії наприкінці XIX — на початку XX ст. ще не перетворилася на складник бізнес-проектів, націлених на отримання прибутку від здачі в оренду відповідних об'єктів чи то від продажу квитків шанувальникам футболу, як ми це спостерігаємо в зазначений період в інших містах Європи.

Ключові слова: футбол, спортивна інфраструктура, трансфер знань, Софія.

Друга половина XIX — початок XX ст. — період бурхливої модернізації в Європі. Промислова революція, індустріалізація та урбанізація змінювали спосіб життя й дозволяли мешканцям міст. Все більше людей займалися спортом для розваги і зміцнення здоров'я, організовувалися футбольні товариства й клуби, шанувальники цієї гри почали з інтересом стежити за змаганнями, що регулярно проводили як на рівні країн, так і регіонів або міст.

Утім, популярність футболу в різних куточках Європи залишалася неоднорідною. Наприклад, у Центрально-Східній Європі, де існувало декілька імперій (Російська, Османська, Австро-Угорська й Німецька) та національних держав (Греція, Болгарія, Сербія, Чорногорія і Румунія) ця гра набула на той час меншого загального визнання, аніж на Британських островах та в західній частині континенту. Ось чому для соціальної, економічної і культурної модернізації тамтешнього регіону було характерне запозичення західних ідей і практик. І хоч при цьому зберігалися місцеві традиції, етнічний колорит і уклад

економіки, все ж поступово вплив західного способу дозвілля набував там все більш помітних рис, а популярність футболу як гри для здоров'я, розваги, підтримки позитивного фізичного тону су швидко зростала.

Одним з основних складників футбольної індустрії нині є її інфраструктура. Велике значення при цьому має наявність тренувальних спортивних майданчиків, стадіонів з великими полями, трибунами для глядачів і системами освітлення, спортивних баз, об'єктів торгівлі, музеїв різних спортивних команд і клубів. На Британських островах такі споруди почали з'являтися ще в першій половині XIX ст., на теренах континентальної Західної Європи — у середині 1800-х рр., а в Центральній та Південно-Східній частині Старого світу ще пізніше — на зламі позаминулого й минулого століть.

Розвиток футбольної інфраструктури у столиці Болгарії — Софії — є показовим не лише в контексті історичних процесів у межах окремого міста або країни, а й регіону загалом. На прикладі вказаного населеного пункту простежимо, звідки в Болгарію та в Південно-Східну Європу поширювалися ідеї будівництва відповідних спортивних споруд, як відбувався процес формування і накопичення знань щодо правил їх облаштування та як саме зводили ці будівлі.

Зародження і розвиток футбольної інфраструктури в Болгарії дещо поверхово розкрито в деяких наукових працях з історії тамтешнього футболу (Borisov 2012; Bardarov 2014; Georgieva 2002; Yordanov 2019; Krastev 2013; Takev 2002; Hristov 2013). Більш вивченим у контексті вказаної тематики є міжвоєнний період, коли в країні почали регулярно проводити змагання з цього виду спорту, було засновано чимало команд і клубів, побудовано декілька стадіонів з трибунами для глядачів (Borisov 2015; Hristov 2010; Mykolenko 2022). Нашою метою є дослідити трансфер знань у футбольну інфраструктуру в столиці Болгарії: визначити його учасників, способи і напрямки наприкінці XIX і на початку XX ст. Наукова новизна роботи полягає в уточненні особливостей цього процесу порівняно з іншими населеними пунктами Центрально-Східної Європи. Задля вирішення поставленої в роботі мети ми залучили тогочасні болгарські періодичні видання — «Росна китка» (Rosna kitka 1906) і «Училищен преглед» (Uchilishten pregled 1897).

«Трансфер знань» ми розуміємо як передачу розроблених у Західній Європі технологій у футбольну інфраструктуру Софії з подальшим їх втіленням мешканцями столиці в будівництво відповідних спортивних споруд. Вказане явище відіграло важливу роль і в процесі модернізації Центрально-Східної Європи, яка упродовж XIX — на початку XX століття також запозичувала практики, винаходи та інновації, згенеровані у Великій Британії, Франції, Німеччині, Італії. Трансфер знань про футбольну інфраструктуру із Західної у Центрально-Східну Європу є свідченням «вторинного типу модернізації» таких країн, як Болгарія. Це поняття впливає з концепції культурних кіл німецького історика й етнографа Фріца Гребнера, сформульованої 1911 р. в книзі «Метод етнології». За цією теорією всі явища культури є індивідуальними і притаманними певному «культурному колу», з якого вони поширюються в інші регіони. У нашому випадку Західна і Центрально-Східна Європа — це різні культурні кола.

Компаративний аналіз трансферу знань про футбольну інфраструктуру в Софії та інших містах Болгарії і Центрально-Східної Європи за такими критеріями, як учасники, способи й географічні напрямки передавання інформації та технологій щодо облаштування спортивних майданчиків і стадіонів дозволяє уточнити особливості цього процесу в столиці балканської країни.

У 1892 р. населення столиці Болгарії становило 46 тис. 628 осіб, у 1905 р. — вже 82 тис. 621 особу, а 1910 р. — 102 тис. 812 осіб. Як бачимо, чисельність мешканців міста стрімко зростала. Софія інтенсивно забудовувалася, швидко облаштовувалися все нові й нові її житлові райони, що зумовлювало підвищення ціни на землю в місті та на його околицях. На той час столиця балканської країни вже мала залізничні та шосейні сполучення з Османською імперією, Австро-Угорщиною і Сербією, а також з вітчизняними чорноморськими портами — Варною і Бургасом. Кілька міських гімназій і шкіл забезпечували молодь знаннями, а з 1888 р. з'явилася можливість навчатися в університеті. Втім, рівень індустріалізації столиці Болгарії залишався низьким порівняно з великими населеними пунктами Західної Європи. Попри функціонування в Софії державного арсеналу, залізничного депо,

цукрового заводу, кількох млинів та електростанцій, кількість робітників на цих підприємствах була незначна. Іноземців, які постійно працювали і проживали в місті, також нараховувалося небагато. Переважно вони були задіяні в банківській сфері й торговельних компаніях (Natan 1961, 331-332).

У травні 1894 р. для роботи в навчальних закладах великих міст Болгарії прибули гімнасти зі Швейцарії. Один з них — Шарль Шампо, який викладав фізичне виховання у Першій чоловічій гімназії Софії, уже наступного року запропонував новий ігровий вид спорту футбол: учні п'ятого й шостого класів навчального закладу почали проводити ігри на двох майданчиках. Футбольні поля розташовувалися на подвір'ї самої гімназії та на пустирі, де нині міститься будівля адміністрації Софійського університету Святого Климента Охридського (Borisov 2022). Ці перші примітивні об'єкти футбольної інфраструктури являли собою біль-менш розрівняні земельні ділянки, які застосовували переважно для занять спортом. На них не було розмітки з позначеними боковими й кутовими лініями, центральним колом, штрафними майданчиками та навіть стаціонарних воріт — їхню функцію виконували прапорці або ж складені до купи особисті речі.

Практика поширення знань про футбол викладачами навчальних закладів була доволі популярна в Центрально-Східній Європі. Наприклад, саме в такий спосіб вперше дізналися про цю гру у Львові 1889 р., коли поляк, викладач місцевої учительської семінарії Едмунд Ценар (1856–1913 рр.), побувавши у Великій Британії, повернувся на батьківщину зі знаннями про правила гри й основи будівництва місць проведення матчів (Mukolenko 2022, 47). Завдяки вчителям зі Швейцарії про футбол вперше дізналися і в інших болгарських містах — у Казанлику (1894 р.) і Пловдиві (1896 р.). Проте, варто зазначити, що першість у демонстрації цієї гри у згаданій балканській країні належала все ж морякам британських торговельних суден, які, починаючи з кінця 1870-х рр., регулярно відвідували Барну і Бургас, так само як і порти інших чорноморських держав, наприклад, Одесу і Миколаїв. Проте організація матчів у вказаних приморських містах Болгарії не спричинила створення постійних футбольних майданчиків,

адже моряки проводили матчі на нерегулярній основі у більш-менш придатних місцях для цього. Представники ж навчальних закладів у цьому плані виявилися більш послідовні. Вони спеціально облаштовували спортивні майданчики для регулярних тренувань і матчів.

На той час у Софії, як і в усій країні, ще не функціонували крамниці й майстерні, які б виготовляли і продавали футбольні м'ячі, екіпірування, інвентар. Зокрема відомо, що вчитель Варненської чоловічої середньої школи гімнаст Жорж де Регібус для тренувань і гри у футбол користувався власним м'ячем, привезеним зі Швейцарії. Відомий також факт, коли перед початком 1896/1897 навчального року за власним бажанням музейний працівник Тодор Белчов збирав кошти для придбання у Відні шкіряної кулі учням Пловдивської чоловічої гімназії (Popdimitrov, Kurtev, Marholev 1970, 7).

Станом на кінець XIX ст. лише в небагатьох містах Центрально-Східної Європи були майстерні з виготовлення футбольного інвентарю, а також крамниці, де його можна було придбати. Відомо, що в цей час такі з'явилися у Відні, важливому чорноморському порту Російської імперії Одесі, а також на початку XX ст. в індустріальному центрі — Харкові (Mukolenko 623). У Болгарії ж такі почали з'являтися лише на початку міжвоєнного періоду.

Надалі знання про футбол у Болгарії, і в Софії зокрема, поширювалися за допомогою публікацій. Наприклад, 1897 р. швейцарські вчителі, котрі викладали у навчальних закладах балканської країни, на шпальтах часопису «Училищен преглед» розмістили болгарською мовою правила гри й інформацію стосовно вимог до критеріїв будівництва футбольних полів, на яких мали організовуватися матчі (Uchilishten pregled 1897, 107). Ще один приклад: 1901 р. теж швейцарці — Алоїз Бюнтер (учитель Тирновської чоловічої гімназії) і Жак Фардел (учитель Казанлицької школи) — у «Збірці гімнастичних вправ для громадськості», називаючи футбол «рітнітоп», доволі детально описали фізичні вправи, котрі покращили б навички гри (Popdimitrov, Kurtev, Marholev 1970, 8).

1904 р. для проведення Третього юнацького зльоту в північно-західній частині столичного саду князя Бориса неподалік від місця, де нині розташований стадіон «Васил Левський», було збудовано майданчик, який мав назву спортивного товариства «Юнак», заснованого в Болгарії ще 1898 р. (Ivanova 2015). Споруда являла собою поле майже прямокутної форми з чотирма прямими рядами трибун з усіх боків, без розмітки і стаціонарних воріт та призначалася переважно для змагань з легкої атлетики, гімнастики й проведення урочистостей — парадів, церемоній тощо. Утім, на початку ХХ ст. футбольні ігри на цьому полі майже не проводили. Наявність місць для глядачів дає підстави вважати «Юнак» першим у Софії багатофункційним стадіоном (Georgieva 2002, 72).

У березні 1906 р. відомий публіцист, політик і великий шанувальник футболу Іван Радославов, який з 1902 по 1907 рр. вивчав право у Швейцарії, опублікував у софійському дитячо-юнацькому часописі «Росна китка», редакцію якого він очолював, вимоги до місць проведення футбольних матчів (Rosna kitka 1906). Знання про норми і стандарти облаштування ігрових майданчиків автор отримав, перебуваючи за кордоном, адже у Лозанні, Женеві й Брюсселі, де він мешкав час від часу, вже існували футбольні споруди. Наприклад, у столиці Бельгії 1902 р. було збудовано стадіон «Вів'є д'Уа», на полі якого грала команда «Роял Расінг Клуб де Брюссель»; з того ж року швейцарський клуб «Серветт» розпочав виступи на женеvському стадіоні «Парк-де-Спорт»; 1904 р. в головному місті кантону Во — Лозанні — стадіон «Стад Олімпік де ла Понтез» набув статусу домашнього місця проведення матчів міським однойменним клубом.

Практика ознайомлення з прикладами облаштування футбольної інфраструктури на Заході континенту з подальшим застосуванням цих знань у будівництві майданчиків для гри в м'яч була доволі поширена в Центрально-Східній Європі. Наприклад, завдяки цьому 1890 р. вперше про футбол дізналися в столиці Румунії — Бухаресті, коли Луліу Вейнер повернувся з Великої Британії і опублікував правила гри румунською (Ionel, Dragos, Cristian 2021, 38).

Спираючись на засади спорудження футбольного поля, І. Радославов зазначив, що це мають бути: «...двір або рівна галявина, прийнятні для ігрового майданчика; двоє воріт, розташованих з протилежних сторін; ворота завширшки 4 метри і заввишки 2 метри, які формуються із двох стовпів з дерев'яною поперечиною або канатом над ними...» (Rosna kitka 1906, 16). Фактично ця публікація стала першою інструкцією з розбудови відповідної інфраструктури в Болгарії.

Також у статті І. Радославов виклав інформацію і про головний атрибут футболу — м'яч (Popdimitrov, Kurtev, Marholev 1970, 9). Він довів до відома читачів стандартні розміри цього виробу — діаметр 20-22 см та вагу — в межах від 13 до 15 унцій (368-425 г), а також ознайомив з його двома складниками, що являли собою внутрішню гумову камеру з ніпелем для накачування повітря та покришку зі зшитих шнурівкою вісімнадцяти панелей із натуральної шкіри. Ніпель при цьому мав приховуватися під шнурівкою (Rosna kitka 1906, 17). Послугуючись інструкціями І. Радославова, ремісники, які мешкали в болгарських містах, могли би виготовити такий м'яч у власних майстернях.

Такі публікації наприкінці XIX – на початку XX ст. стали типовим інструментом поширення знань про футбольну інфраструктуру у Центрально-Східній Європі. Крім Болгарії, аналогічні брошури публікували в інших країнах у цей період. Наприклад, тільки у Львові протягом 1890–1900-х рр. з'явилися три видання польською й українською мовами, присвячені цій тематиці (Mykolenko 2022, 47-48).

З 1906 р. активно рекламувати футбол у Болгарії почали учні Султанської галатасарайської школи (елітного середнього навчального закладу міста Стамбул) — Благой Баликчєв, Іван Матінчев і Сава Кіров. Під час домашніх канікул юнаки організували матчі з залученням мешканців Софії (Yordanov 2019). У виборі місць для проведення ігор ентузіасти спиралися на власний досвід, набутий в Османській імперії, адже у столиці цієї держави з 1904 р. вже проводили місцевий турнір — Стамбульську футбольну лігу, крім того, у місті функціонували кілька майданчиків для проведення змагань. Орієнтуючись на тамтешні зразки, болгарська молодь взялася розбудовувати спортивну інфраструктуру Софії. Практики спорудження спортивних

майданчиків були пов'язані з освоєнням міських пустирів, перші відомості про які датовані початком минулого століття. Один з них був розташований на місці сучасного стадіону «Болгарська армія» (Borisov 2022). Саме тут з 1906 р. відбувалися організовані ліцеїстами зі Стамбулу поєдинки, а в 1909 р. — перший у столиці Болгарії матч за участі глядачів, яким, щоправда, довелося спостерігати за змаганням без спеціально обладнаних місць для вболівальників. Інший пустир розташовувався між Орловим мостом та Військовою школою (нині Військова академія імені Г. С. Раковського) — на той час це околиці міста. Збереглися історичні дані про поєдинок, який відбувся тут 1907 р. (Popdimitrov, Kurtev, Marholev 1970, 9). Його організатором був відомий юрист, викладач Софійського університету, голова Апеляційного суду Софії і шанувальник футболу Іван Славов.

Навесні 1909 р. учні Султанської галатасарайської школи створили в Софії власну команду, назвавши її «Савата», ім'ям Сави Кірова — капітана, центрального нападника, а також першого касира й секретаря (Borisov 2022). Офіційно це товариство було зареєстровано в жовтні 1913 р. під назвою «ФК-13» (на честь тринадцяти учнів-засновників команди). Клубний майданчик розташовувався на місці старовинного російського цвинтаря, поряд із сучасним стадіоном «Васил Левський». З одного боку поля було побудовано двоярусну дерев'яну трибуну, на верхньому поверсі якої містилася канцелярія товариства.

Інша група учнів, котрі навчалися у Стамбулі, об'єдналася навколо однокласника Івана Матінчева та створила 1910 р. команду, названу «Отборит на Матінката», або «Клуб футбол» (Матінката), теж на честь свого лідера. У період з червня по вересень 1911 р. вона проводила матчі на пустирі біля Російського пам'ятника (Hristov 2013, 7). Згодом місце тренувань і змагань цієї команди перемістилося ближче до сучасного стадіону «Васил Левський». Дещо пізніше влада Софії дозволила товариству облаштувати новий ігровий майданчик на спеціально відведеній для цього земельній ділянці, де нині розташована Національна бібліотека Святих Кирила і Мефодія. 5 березня 1913 р. на основі команди «Отборит на Матінката» було створено товариство «Атлетик», офіційно зареєстроване 1 лютого 1914 р. (Borisov 2022).

Практика запозичення знань про футбол та облаштування необхідної для нього інфраструктури з сусідніх держав Центрально-Східної Європи також була типовою для регіону в зазначений час. Наприклад, такий обмін знаннями відбувався наприкінці XIX ст. між мешканцями Одеси і Львова (Mykolenko 2022, 47).

Болгари, котрі здобували освіту за кордоном, разом зі швейцарськими вчителями, які викладали в Софії, істотно посприяли популяризації футболу та дифузії знань в облаштуванні відповідної інфраструктури. Надалі столичні мешканці брали за зразок офіційно встановлені правила спорудження футбольних майданчиків, з якими їх ознайомили іноземні педагоги і студенти-співвітчизники, котрі навчалися в Османській імперії. Місця для гри здебільшого обирали спонтанно, орієнтуючись на більш-менш рівні пустирі та їх розміри. На них скошували високу траву, будували стаціонарні або встановлювали переносні дерев'яні ворота з сіткою чи без неї, іноді за допомогою лавок забезпечували мобільні місця для глядачів. Стаціонарні трибуни для охочих спостерігати за грою в зазначений період існували тільки на кількох спортивних майданчиках.

З 1910 р. помітну роль у футбольному житті Софії відіграло товариство «Ботев», більшість учасників якого мешкала в районі Російського пам'ятника. 10 квітня 1913 р. члени команди разом з гімнастами гуртка «Развітіє» і гімназистами, котрі навчалися у Празі, організували клуб «Славія». Ця назва була запозичена в однойменній чеській команді та відповідно до задуму засновників на чолі з Дімітром Благоєвим — сином керівника Болгарської Робітничої соціал-демократичної партії («тісні соціалісти») — мала символізувати єдність слов'янських народів (Krastev 2013). Відомо, що міська влада планувала побудувати на місці клубного футбольного поля, яке теж розташовувалося неподалік від Російського пам'ятника, церкву, але її намірам завадило втручання лідера «тісних соціалістів», на той час громадського радника у Софії (Popdimitrov, Kurtev, Marholev 1970, 11).

Також важливу роль у розвитку футбольного руху в Софії відіграли учні Другої чоловічої гімназії, спорудивши для власних потреб ігровий майданчик на місцевості Могілката (Пагорб), що на розі бульвару Пенчо Славейкова і вулиці Ніколи Славкова, навпроти нинішньої 22-ї міської школи (Sirakov 2022). Саме вони з молоддю (разом тридцять осіб), котра мешкала у столичних районах Патріарх Євфимій, Вітоша, Цар-Асен, заснували 24 травня 1914 р. один з найбільш відомих і титулованих нині клубів Болгарії — «Левський». Новостворена команда продовжувала грати у футбол на полі Другої чоловічої гімназії (Sto godini FK Levski).

Отже, станом на 1914 р. у Софії функціонував один стадіон, на якому, щоправда, футбольні матчі проводили нечасто, та низка постійно відкритих для загального користування ігрових полів, споруджених представниками навчальних закладів і товариств. Усі вони мали доволі примітивний вигляд: на них не було дренажу, розмітки, стаціонарних воріт. Проте з часом на місці деяких з них побудували повноцінні стадіони європейського рівня — «Васил Левський» (1953 р.) і «Болгарська армія» (1967 р.). З огляду на вищевикладені факти можна стверджувати, що саме наприкінці XIX — на початку XX ст. у столиці Болгарії відбулося створення зразків інфраструктури, які в подальшому визначили розвиток спортивної інфраструктури міста.

Ініціатива створення спортивних майданчиків належала болгарським навчальним закладам і товариствам, а фінансували ці проекти коштом членів клубів. Аналогічну ситуацію ми спостерігаємо, наприклад, у таких містах, як Краків або Львів. Промислові ж підприємства й торговельні компанії не відіграли жодної ролі в облаштуванні спортивних майданчиків і стадіонів Софії, на відміну від таких міст, як, наприклад, Харків, Київ, Одеса або Миколаїв. Соціальними верствами, які відіграли визначальну роль у трансфері знань у галузь спорту, а саме в облаштуванні майданчиків для гри у футбол, були вітчизняна молодь, котра навчалася за кордоном, а також іноземні вчителі, які працювали в Болгарії, а не робітники та інженери промислових підприємств, як у Харкові.

Основні напрямки дифузії зазначеної інформації брали свій початок у Швейцарії і Османській імперії. Саме від цих країн столиця балканської держави отримала знання про наявні норми і правила спорудження футбольних полів, що загалом було нетиповим для Центрально-Східної Європи, більшість країн якої запозичувала першу інформацію про облаштування спортивних майданчиків і стадіонів з Британії — батьківщини футболу, або великих міст регіону — Відня, Праги, Кракова чи Будапешта.

Спортивна інфраструктура у Софії наприкінці XIX — на початку XX ст. ще не перетворилася на складник бізнес-проектів, націлених на отримання прибутку від здачі в оренду відповідних об'єктів чи то від продажу квитків шанувальникам футболу, як ми це спостерігаємо у зазначений період в інших містах Західної Європи або, наприклад, у таких українських містах, як Львів чи Харків.

Список джерел та літератури / List of sources and literature

- Bardarov, G. *27 veliki futbolni istorii*. Sofia, 2014. (In Bulgarian)
Бърдаров, Г. *27 велики футболни истории*. София, 2014.
- Borisov, T. Politicheskiyat kontekst na turnira za Balkanskata kupa po futbol (1930–1937). *Via Balcanica*, № 4, 2015, s. 44-52. (In Bulgarian)
Борисов, Т. Политическият контекст на турнира за Балканската купа по футбол (1930–1937). *Via Balcanica*, № 4, 2015, с. 44-52.
- Borisov, T. Sofiyski kvartali parvi ugovaryat mach. *Meridian mach*, no. 348, 2012. (In Bulgarian)
Борисов, Т. Софийски квартали първи уговарят мач. *Меридиан мач*, № 348, 2012.
- Borisov, T. Futbolna Sofia mezhdru Dvete svetovni voyni. *Voyna i mir info*, 04.02.2022. <https://voinaimir.info/2022/02/old-football-sofia/>. Data na prilagane: 14.06.2022. (In Bulgarian)
Борисов, Т. Футболна София между Двете световни войни. *Война и мир инфо*, 04.02.2022. <https://voinaimir.info/2022/02/old-football-sofia/>. Дата на прилагане: 14.06.2022.
- Bulgaria 20 vek: Almanah*. Ped. F. Panayotov. Sofia, 1999. (In Bulgarian)
България 20 век: Алманах. Ред. Ф. Панайотов. София, 1999.
- Georgieva, B. Sportat v balgarski grad (kraya na XIX — sredata na XX v.). *Godishnik na Sofiyskia universitet «Sv. Kliment Ohridski» – IF*, t. 93–95, 2003, с. 69-118. (In Bulgarian)

Георгиева, Б. Спортът в български град (края на XIX — средата на XX в.). *Годишник на Софийския университет «Св. Климент Охридски» – ИФ*, т. 93–95, 2003, с. 69–118.

Hristov, N. *Futbolen almanah 1921–1948*. Sofia, 2010. (In Bulgarian)

Христов, Н. *Футболен алманах 1921–1948*. София, 2010.

Ionel M., Dragos C., Cristian P. History of the national football team of Romania. *Ovidius University Annals, Series Physical Education and Sport/Science, Movement and Health*, vol. 21, issue 1, 2021, pp. 36–44.

Ivanova, D. *Stadion «Yunak» — bogataya istoriya*, 03.05.2015, <https://bnr.bg/ru/post/100550854>. Data na prilagane: 14.06.2022. (In Bulgarian)

Иванова, Д. *Стадион «Юнак» — богатая история*, 03.05.2015, <https://bnr.bg/ru/post/100550854>. Дата на прилагане: 14.06.2022.

Hristov, N. *Yubiley 100 godini ot uchredyavaneto na Klub Futbol. Otborat na Matinkata*. Sofia, 2013. (In Bulgarian)

Христов, Н. *Юбилей 100 години от учредяването на Клуб Футбол. Отборът на Матинката*. София, 2013.

Krastev, N. 100 godini Slavia. *Prosport*, 10.04.2013, <http://prosport.bg/news/31016/100-godini-Slaviya/>. Data na prilagane: 14.06.2022. (In Bulgarian)

Кръстев, Н. 100 години Славия. *Prosport*, 10.04.2013, <http://prosport.bg/news/31016/100-godini-Slaviya/>. Дата на прилагане: 14.06.2022.

Mykolenko, D. Pochatok rozbudovy futbolnoi infrastruktury u Lvovi y Kharkovi: spilne ta vidminne v transferi znan naprykintsi XIX — na pochatku XX st. *Visnyk KhNU imeni V. N. Karazina. Seriya «Istoriia Ukrainy. Ukrainoznavstvo: istorychni ta filosofski nauky» [V. N. Karazin Kharkiv National University Bulletin 'History of Ukraine. Ukrainian Studies: Historical and Philosophical Sciences']*, вип. 34, 2022, с. 45–53. DOI: <https://doi.org/10.26565/2227-6505-2022-34-05>. (In Ukraine)

Миколенко, Д. Початок розбудови футбольної інфраструктури у Львові й Харкові: спільне та відмінне в трансфері знань наприкінці XIX — на початку XX ст. *Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. Серія «Історія України. Українознавство: історичні та філософські науки»*, вип. 34, 2022, с. 45–53. DOI: <https://doi.org/10.26565/2227-6505-2022-34-05>.

Mykolenko, D. Transfer of Knowledge about Football Infrastructure in Kharkiv and Sofia from the End of the 19th Till the Beginning of the 20th Centuries. *Istoriya – History*, 30, issue 6, 2022, pp. 620–631.

Natan, Zh. *Istoria ekonomicheskogo razvitiia Bolgarii*. Moskva, 1961. (In Russian)

Натан, Ж. *История экономического развития Болгарии*. Москва, 1961.

Popdimitrov, D., Kurtev, Iv., Marholev, G. *Bulgaria na futbolnia globus (spravochnik)*. Sofia, 1970. (In Bulgarian)

Попдимитров, Д., Куртев, Ив., Мархолов, Г. *България на футболния глобус (справочник)*. София, 1970.

Sto godini FK Levski, <https://levski.bg/istoria/>. Data na prilagane: 14.06.2022. (In Bulgarian)

Сто години ФК Левски, <https://levski.bg/istoria/>. Дата на прилагане: 14.06.2022.

Rosna kitka, кн. 8, 1906. (In Bulgarian)

Росна китка, кн. 8, 1906.

Sirakov, N. Levski se sūbira na Mogilkata po povod 108 godini ot osnovavaneto na kluba. *BNT 1*, 23.05.2022, <https://bntnews.bg/news/levski-se-sabira-na-mogilkata-po-povod-108-godini-ot-osnovavaneto-na-kluba-1195654news.html>. Data na prilagane: 14.06.2022. (In Bulgarian)

Сираков, Н. Левски се събира на Могилката по повод 108 години от основаването на клуба. *БНТ 1*, 23.05.2022, <https://bntnews.bg/news/levski-se-sabira-na-mogilkata-po-povod-108-godini-ot-osnovavaneto-na-kluba-1195654news.html>. Дата на прилагане: 14.06.2022.

Takev, Al. *Futbolni letopisi*. Sofia, 2002. (In Bulgarian)

Такев, Ал. *Футболни летописи*. София, 2002.

Uchilishten pregled, кн. 4, 1897. (In Bulgarian)

Училищен преглед, кн. 4, 1897.

Yordanov, R. Balgari sazdali futbolnia grand «Galatasaray». *Marica*, 10.11.2019, <https://www.marica.bg/plovdiv/plovdiv-prez-godinite/blgari-szdali-futbolniq-grand-galatasaraj>. Data na prilagane: 14.06.2022. (In Bulgarian)

Йорданов, Р. Българи създали футболния гранд «Галатасарай». *Marica*. 10.11.2019, <https://www.marica.bg/plovdiv/plovdiv-prez-godinite/blgari-szdali-futbolniq-grand-galatasaraj>. Дата на прилагане: 14.06.2022.

Dmytro Mykolenko

Doctor of Historical Sciences, Associate Professor

V. N. Karazin Kharkiv National University

4 Svobody Sq., 61022, Kharkiv, Ukraine

Email: dmykolenko@karazin.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3953-6510>

ON THE ISSUE OF THE FORMATION OF FOOTBALL INFRASTRUCTURE IN SOFIA IN THE LATE 19TH AND EARLY 20TH CENTURIES

One of the main components of the football industry today is its infrastructure. Training facilities, stadiums with stands for spectators, sports bases, retail outlets, museums

of various teams and clubs all play key roles in the sport. In Britain, such amenities began to appear in the first half of the 19th century, in continental Western Europe — around the mid-1800s, and in the central and eastern parts of the Old World — even later, at the turn of the 20th century. The development of football infrastructure in Sofia is an illustrative example not only in the context of one city or country, but also for the region as a whole. Since in the late 19th and early 20th centuries the capital of Bulgaria saw the formation of traditions which determined the subsequent development of the city's sports infrastructure, through this case study we can trace from where the complex of ideas related to establishing suitable sports facilities spread to Bulgaria and Southeastern Europe, how the process of formation and accumulation of knowledge in this specialized sphere unfolded, and how such facilities were actually built. The initiative to set up sports grounds belonged to Bulgarian educational institutions and societies, and such projects were financed by club members. The social groups that played the decisive role in the transfer of knowledge to the sports industry, namely to the construction of football playing grounds, were local youth with the experience of studies abroad and foreign teachers who worked in Bulgaria. The main routes of diffusion of this type of information originated in Switzerland and the Ottoman Empire. It was from these countries that the capital of the Balkan state received knowledge about the existing norms and rules for the construction of football fields. However, unlike in other European cities during this period, the sports infrastructure in Sofia in the late 19th and early 20th centuries did not yet become a component of business projects aiming to make a profit from renting out such facilities or from selling tickets to football fans.

Keywords: football, sports ground, infrastructure, knowledge transfer, Sophia.

Текст надійшов до редакції 01.05.2023.

The text was received by the editors 01.05.2023.

Текст затверджено до друку 26.06.2023.

The text is recommended for printing 26.06.2023.